

משברי המים ומשבר האקלים בתקשורת הישראלית

שיח אירועי בצורות בעיתונים ובקמפיינים לחיסכון במים

מילות מפתח: תקשורת, עיתונות, בצורות, מים, משבר האקלים, תשדירי שירות, מדיניות

תקציר

מחקרי תקשורת סביבתית ממליצים להשתמש באירועי מזג אוויר קיצוני כדי להסביר לציבור את הסכנות הצפויות ממשבר האקלים על ידי הדגמת השפעתו על חיי היום-יום. מתחילת המאה ה-21 היו בישראל שלוש בצורות ארוכות, ושינוי האקלים צפוי להגביר את הלחץ על מקורות המים במדינה. מאמר זה בודק אם הייצוג התקשורתי של בצורות אלו והתגובה אליהן התייחס להקשר של שינוי האקלים וההתמודדות עימו ובוחר בתוך כך גם דפוסי שיח של דה-פוליטיזציה של חוסן סביבתי. המחקר מתבסס על ניתוח שיח אורכי של הסיקור בארבעה עיתונים – **ידיעות אחרונות, הארץ, כלכליסט ודה מרקו** – במהלך שלוש חקירות מוסדיות של מדיניות המים הלאומית (אחת בכל בצורת): ועדת חקירה פרלמנטרית (2001–2002), ועדת חקירה ממלכתית (2008–2010) ודוח מבקר המדינה (2018); וכן של תשדירי שירות מטעם רשות המים (2008–2018).

הממצאים מראים שבכל התקופות מסגרו העיתונים את הסיקור כ"משבר מים" שנגרם בשל "מחדל ממשלתי" ו"חוסר איזון בין היצע לביקוש", שייפתר בעתיד באמצעות

התפלת מי ים ומנגנוני תמחור. בשתי התקופות הראשונות שינוי האקלים כמעט שלא הוזכר בהקשר של הבצורות – רק ב-1.8% מהכתבות בשנים 2001–2002 ו-3.4% בשנים 2008–2010. בתקופה השלישית הורחב ההקשר האקלימי ל-16% מהסיקור. בד בבד, תשדירי השירות חיזקו עד 2018 את נרטיב "משבר המים" במנותק ממשבר האקלים. הניתוק הדיסקורסיבי בין משבר האקלים למשברי המים שירת מגמות של דה־פוליטיזציה, שצמצמה את האפשרות להטמעה של מדיניות מים היוצרת חוסן אקלימי ולא רק חוסן בצורת.

מבוא

[שר האנרגיה יובל שטייניץ:] איש לא חזה, לא בארץ ולא בעולם את ההתחממות הגלובאלית ואת ההשפעה השלילית שלה על מאזן המים במזרח התיכון, על כמות המשקעים, וזה כנראה מה שגרם לחמש שנות הבצורת. [מראיינת:] איש לא חזה את זה? [שטייניץ:] לא, זו הפתעה גמורה מבחינה מדעית. (שטייניץ, 2018)

חרף 2017/18 היה החורף החמישי ברציפות שהוגדר על ידי הממשלה כשנת בצורת משום שירדו בו כמויות גשם נמוכות מן הממוצע. באביב 2018 השיקו משרד האנרגיה ורשות המים תוכנית אב חדשה למשק המים שלווה בקמפיין תשדירי שירות לעידוד החיסכון במים. הציטוט לעיל לקוח מתוך ריאיון בטלוויזיה עם שר האנרגיה יובל שטייניץ, בסמוך להשקה. במהלך הריאיון ניסה השר להציג מסר חדש לציבור – את הקשר בין שינוי האקלים למחסור במים בישראל – אך הפליא לזקק את התעלמותו הפומבית מקשר זה עד לאותו רגע. בניגוד להצהרתו על "הפתעה גמורה מבחינה מדעית", במחקרים ובדוחות ממשלתיים צויין במשך שנים ששינוי האקלים צפוי להחריף את המחסור במים בישראל (לדוגמה, גולן-אנגלקו ובראור, 2008). אך שלא כמו ריאיון בטלוויזיה, דוחות ממשלתיים ומדעיים אינם פונים ישירות לציבור, ובדרך כלל מסריהם ומשמעותם מגיעים לתפוצה רחבה רק באמצעות תיווך של אמצעי התקשורת.

לאמצעי תקשורת ההמונים יש תפקיד מרכזי בפיתוח חוסן לבעיות סביבתיות (Hansen, 2010) ולעיצוב השיח בנושא ההשפעות של שינוי האקלים, דרכי ההתמודדות עימו והנחתם בחיי היום־יום (Doyle, 2011). בהנחה שמחסור במים הוא אחד התסמינים

העיקריים של משבר האקלים בישראל (מבקר המדינה, 2021), ולנוכח הצורך להציג לציבור את סכנותיו הנוכחיות והעתידיות, מאמר זה שואל כיצד מוסגר והתפתח השיח התקשורתי על מדיניות המים בישראל בשנות ה-2000 (2001–2018) ובודק זאת על ידי בחינת הסיקור בעיתונות היומית ובתשדירי השירות של רשות המים. באמצעות שימוש בתאוריות מתחומי החקר של אקולוגיה פוליטית ותקשורת, ובראשן חוסן ודה־פוליטיזציה, אבחן להלן כיצד הוגבל או הורחב הדיון התקשורתי בשנים אלו בעניין פיתוח חוסן למשק המים הישראלי.

חוסן סביבתי

הגישה של חוסן (resilience) היא גישה תאורטית להסבר ולניתוח יכולות של יחידים, מערכות או קהילות להתמודד עם איומים, סיכונים או הפרעות לשגרה, כמו רעידות אדמה או שיטפונות (McGreavy, 2016). בעבר נתפס המושג "חוסן" כיכולת לחזור ליציבות שקדמה לסכנה. כיום הוא מומשג יותר כשאיפה לפיתוח יכולות להתמודדות עם הישנותה או מניעתה בעתיד – באמצעות התנגדות, הסתגלות או טרנספורמציה. מחקרים מראים שחוסן הוא תהליך ולא מצב קבוע שבמהלכו מערכות מגיבות ללחץ סביבתי ואגב כך לומדות את משמעות האיום ובוחנות חלופות תגובה. אימוץ פתרון מסוים מעצב מחדש את המערכת ומגדיר בכך מחדש את הבעיה או מוביל לאיומים חדשים, וחוזר חלילה (Davoudi, 2012).

חוסן וקיימות הם מונחים משלימים אך לא זהים. כלומר, מדיניות או התנהגות שמפתחת חוסן לסיכון מסוים לא בהכרח מבטיחה קיימות סביבתית־אקולוגית (McGreavy, 2016). יש להבחין גם בין חוסן אקלימי, חוסן מים וחוסן בצורת. חוסן אקלימי הוא מונח נפוץ בשיח האדפטציה (היערכות והסתגלות) לשינוי האקלים, והוא מבטא מניעה וניהול של סיכונים המשולבים עם הפחתה של פליטות גזי חממה (Moser, 2017). לעומתו חוסן מים מתייחס בדרך כלל להספקה בטוחה וסדירה של שירותי מים וביוב לאוכלוסייה בשטח מסוים וכולל קשת רחבה של תחומים וסכנות, כגון זיהומים ובלאי בתשתיות; ואילו חוסן בצורת מתייחס ספציפית ליכולת להתמודד עם סכנות הנלוות לתקופת יובש (Rodina, 2019).

הביקורת על מחקרי חוסן גורסת כי הם נוטים לשיח טכני־מינהלתי, המתעדף פתרונות תשתית וטכנולוגיה על פני שינויי התנהגות ומתעלם מהיבטים פוליטיים־אידאולוגיים ומסוגיות של כוח וצדק סביבתי. אם בעבר מחקרים התמקדו בהקשר של חוסן בשאלות "למה?" ו"איך?", בשנים האחרות, בעקבות ביקורת זו, מחקרים מתחום האקולוגיה הפוליטית שואלים גם "חוסן על ידי מי?" ו"עבור מי?" (Cretney, 2014). השאלות הן, אם כן, מי שותפים לדיון על פיתוח חוסן ומי נעדרים ממנו, מי מרוויחים מאימוץ פתרונות מסוימים ומי מפסידים ממנו, ואילו תפיסות פוליטיות־אידאולוגיות הפתרונות הללו משקפים. מאמר זה לוקח את השאלות האלו לתחום חקר התקשורת ובוחר כיצד הן באות לידי ביטוי בשיח התקשורתי בנושא ההתמודדות עם סיכונים בצורת ומחסור במים.

תקשורת, סיכון סביבתי ודה־פוליטיזציה

מאמר זה שותף לעמדה התאורטית הגורסת כי האופן שבו שינוי האקלים מוצג לקהל בתקשורת משפיע על האופן שחברה ויחידים פועלים בעניינו (Carvalho, van Wessel, & Maesele, 2017). טבע וסביבה הם הבניות חברתיות המעצבות את האופן שאנו מבינים אותן ופועלים בהקשרן דרך תהליכים סימבוליים של ייצוג, תיווך ופרשנות של מסרים תלויי תרבות והקשרי זמן ומקום, המתווכים בימינו בשלל אמצעים וטכנולוגיות (Hansen, 2010). תחום המחקר של תקשורת סביבתית מתמקד בתהליכים אלו. ההנחה המונחת ביסודו היא שאמצעי תקשורת ההמונים לא רק משקפים או מייצגים מציאות מוחלטת, אלא גם מבנים, מעצבים ומנרמלים דפוסי התנהגות אנושית כלפי הטבע (Lester, 2010). כלומר, הידע, התפיסות וההתנהגות שלנו ביחס לטבע הם מבוססי שיח המובנה על ידי פרקטיקות תקשורתיות למיניהן.

לפי תאוריית "חברת הסיכון" (Beck, 1992), החברה שלנו מאורגנת סביב תהליכים של ייצור, זיהוי, הגדרה ותגובה לסכנות שהן לא בהכרח גלויות לעין, ולפיכך יש צורך במנגנונים לייצור ידע ומומחיות מדעית בכל שלבי התהליך. תקשורת ההמונים היא מנגנון מרכזי בתהליך זה: היא מנגישה ידע לציבור, יוצרת מוטיבציה להגיב לסכנות, מציעה דרכי פעולה ישירות ועקיפות (ברמת הפרט, הקהילה או המדינה) ומספקת "ערכת דמיון" שבאמצעותה ניתן לדון בבעיה ובפתרונות שלה (Bakir, 2010). החדשות הן מערך של עיצוב שיח והשפעה על המציאות. זוהי זירה ציבורית שבה קואליציות שיח נאבקות ביניהן על ההגדרה של סכנות, מעלות אותן לסדר היום, דנות בדרכי התגובה אליהן ומגייסות

תמיכה לפעולות, להתנהגות או למדיניות באמצעות יצירת שיח פופולרי לידע מדעי (Carvalho, 2007). החדשות אינן גורם ניטרלי בתהליך זה. למערכות החדשות ולעובדיהן יש שלל כלים ומנגנונים להשפיע על הדיון ולהגנות שיח, גם במודע ובמכוון וגם בדרכים פחות מודעות הנובעות מתפיסות עולם אידאולוגיות וממנגנונים סמויים, בהם היכולת לקבוע סדר יום או לתת במה רחבה למגדירים ראשוניים (primary definers)¹ על פני פרשנויות אלטרנטיביות (Entman, 2007; Hansen, 2010). כלי מרכזי הוא המסגור – מהלך דיסקורסיבי הבונה נרטיב סביב נושא מסוים, שמכיל את הגדרת הבעיה, תיאור מקורותיה, הטלת אשמה וקידום פתרונות. בחירת הכותב במסגור מסוים נועדה לעצב את תפיסות הקורא כלפי הנושא, ובשילוב עם הדגשה (priming) המסגור הזה יוצר ומייצג הטיה תקשורתית לעמדה מסוימת (Entman, 2007). בשל מורכבותן של בעיות סביבתיות ולנוכח הדרכים המסועפות שהחדשות מעצבות את המציאות, אין למחקרים של תקשורת-סיכון היכולת להצביע באופן מובהק על קשרי סיבה ותוצאה (בקביעת מדיניות או בשינוי התנהגות, לדוגמה). תחת זאת הם יכולים להצביע על דפוסים בשיח בזמן נתון (Hansen, 2010).

בשנים האחרונות החלו מחקרי תקשורת-סיכון להתמקד בהיבטים הפוליטיים-אידאולוגיים של התהליכים לאפיון סיכונים סביבתיים. הדבר קרה בעקבות ביקורת שנמתחה מכיוון תחום האקולוגיה הפוליטית שגרסה כי נושאים אלו רגישים במיוחד לתהליכים של דה-פוליטיזציה (Maesele & Raeijmaekers, 2017). דה-פוליטיזציה היא תהליך שבו נושא הופך מנתון במחלוקת אידאולוגית לעניין אדמיניסטרטיבי, שקבלת ההחלטות בעניינו אינה נובעת מעמדה פוליטית-אידאולוגית אלא תלויה בידע ובמומחיות השמורים בדרך כלל למדענים, למשפטנים או לכלכלנים (Maesele & Pepermans, 2017). בתהליך זה פוליטיקאים נדרשים פעמים רבות לבחור בין חלופות על סמך המלצת מומחים א-פוליטיים כביכול ולא להחליט על פי השקפת עולמם. מאפיין בולט של דה-פוליטיזציה הוא הדגשתו של קונצנזוס על אמיתות שאינן ניתנות לערעור וקיבוען בשיח כ"מובנות מאליהן", תוך כדי צמצום גבולות הדיון וחלוקת דוברים, עמדות ורעיונות ל"לגיטימיים" או "לא-לגיטימיים", "רציונליים" או "לא-רציונליים". בכך הופך הקונצנזוס הא-פוליטי

1 מגדירים ראשוניים הם גופים או אישים בעלי סמכות ואמינות ציבורית המופיעים בדיעה עיתונאית כדי להגדיר נושא, בעיה או מצב חברתי מסוים שבתחום סמכותם, למשל מומחים, פוליטיקאים, בתי משפט ומשטרה. לרוב יופיעו דוברים אלו בחלק הראשון של הידיעה, בעוד המסגור שלהם לתופעה יהיה זהה למסגור הראשי בהמשך הכתבה.

כביכול לכלי פוליטי המשרת עמדות הגמוניות. באותו אופן, סיקור חדשותי המתמקד בקונצנזוס, אמיתי או מדומה, בלי דיון מעמיק בחלופות, סוגר את האפשרות לערער על מוסכמות ופוגע בכך בדמוקרטיה (Maesele & Raeijmackers, 2017).

דה-פוליטיזציה של סיכון או של משבר סביבתי מובילה במקרים רבים לאימוץ פתרונות טכניים "קונצנזואליים", תוך כדי הסוואת ההשלכות הכלכליות והפוליטיות שלהם והמניעים האידאולוגיים של מקדמיהם (Swyngedouw, 2021). מחקרים על סיקור נושאים סביבתיים בעיתונים, כגון הנדסה גנטית, אנרגיה אטומית ומשבר האקלים, זיהו כמה מנגנוני שיח המחזקים מגמות של דה-פוליטיזציה: התמקדות בשיח מדעי או כלכלי, דה-לגיטימציה של מתנגדים או אי-סיקור עמדותיהם והצגת פעולות מסוימות כטבעיות אגב הדגשה שאין להן חלופה (Carvalho, 2007; Maesele et al., 2017; Maesele & Pepermans, 2017; Deneckere, 2020). דה-פוליטיזציה נוטה להיות מנוצלת על ידי כוחות כלכליים המקדמים פתרונות שמקבעים את הבעיה, כלומר מתעלמים מגורמי העומק שהובילו למשבר ואף מחזקים אותם, כמו שימוש בכלי שוק והפרטה לניהול משאבים במחסור. התפלת מי ים היא דוגמה מובהקת לפתרון מן הסוג הזה, משום שהוא מנסה להתגבר על בעיה של צריכת יתר באמצעות שימור הגידול המתמיד בצריכה אבל מתעלם מהשלכות אקלימיות ואקולוגיות של טכנולוגיית ההתפלה, הדורשת שימוש רב בחשמל מבוסס דלקים מאובנים (Swyngedouw & Williams, 2016). מחקר מבוסס על מחקרים אלו באימוץ נקודת המבט הביקורתית ובעיצוב מערך המחקר ומתודות הניתוח.

הסיקור של שינוי האקלים

המורכבות המיוחדת של שינוי האקלים מציבה אותו כנושא מסובך לסיקור וקשה להבנה. בין היתר, על פי תאוריית חברת הסיכון, משום שהסימפטומים שלו "בלתי נראים" ומחייבים תיווך מומחים על מנת להיות מזוהים ומוכרים. תיווך מומחים זה ראשיתו במחקר מדעי, והמשכו, בין השאר, בפעילות פוליטית ודרך אמצעי התקשורת. בנוסף, האקלים אינו משתנה על פי המקצב החדשותי המהיר ודפוסי העבודה העיתונאיים, ולפיכך הוא אינו "חדש" ומתקשה לייצר כותרות (Lester, 2010). אף שפליטות גזי החממה בהווה קובעות את האקלים בעתיד, משך שנים רבות מוסגר שינוי האקלים כתחזית עתידית ורחוקה ולא כאירוע עכשווי ומציאות נוכחית. המסגור הזה אפשר את הדחינות בקבלת החלטות והשפיע רבות על המוטיבציה לפעולה מיידית (Doyle, 2011).

אחת הדרכים המומלצות בספרות המחקרית להתגבר על המורכבות של סיקור של שינוי האקלים היא הדגמת השפעתו על חיי היום-יום על ידי שימוש באירועי מזג אוויר קיצוני כדי להסביר את הסכנות הצפויות בעתיד או לתאר את השינוי שכבר התרחש (Lester Carvalho, van Wessel, & Maesele, 2017; Doyle, 2011; 2010). נקודת המוצא היא שיצירת הקשר בתקשורת בין שינוי האקלים לבין חיי היום-יום של הציבור תגביר את המודעות לסכנות הצפויות מן המשבר בקרב הציבור הרחב ומקבלי החלטות, וכך תוכל להשפיע על נכונותם ויכולתם לפעול בנושא (Carvalho, van Wessel, & Maesele 2017). חוויה אישית של ההשפעות של שינוי האקלים הוכחה כמקטינה ספקות בקשר לקיומו בקרב קהלים בארצות הברית, לדוגמה. השפעה זו תלויה בין היתר בדפוסי צריכת החדשות של האנשים, גופי התקשורת שהם צורכים והנטייה הפוליטית שלהם. תלות זו מתחזקת אצל אוכלוסיות שחוו בצורת (Lyons, Hasell, & Stroud, 2018). במקרה של שרפות יער, לדוגמה, נצפתה במדינות רבות מגמת עלייה בקישור בינו לבין משבר האקלים בשנים 2013–2018, הן בסיקור של שרפות ספציפיות (שבהן הוזכר משבר האקלים) והן בציון שרפות יער כחלק מהתופעות שיתגברו ככל ששינוי האקלים יהיה קיצוני יותר (בכתבות הדנות בשינוי האקלים בכללותו) (Hopke, 2020). בשנים האחרונות גובר העיסוק בייצוגים תקשורתיים של מים בהקשר אקלימי, מתוך הנחה שנרטיבים של התמודדות עם סכנות אקלימיות הקשורות במים, ובראשן בצורות ושיטפונות, משלבות באופן ייחודי היבטים אישיים, ציבוריים, פוליטיים, אקולוגיים ומדעיים ושמים הם נקודת חיבור ראשית בין האישי לאקלימי (Garde-Hansen, 2021).

תשדירי שירות

תשדירי שירות, או קמפיינים להסברה ציבורית, הם ז'אנר מיוחד של תקשורת-סיכון. מדובר במערכים מאורגנים של השפעה על קהלים רחבים במגוון אמצעים של הפצת מסרים, בפרק זמן מוגדר, על מנת להשפיע על התנהגות כדי להפיק תועלת לא-מסחרית לקהילה או ליחיד (Rice & Atkin, 2013). תשדירי שירות אינם משפיעים במישרין דווקא על התנהגות, אלא הם כלי להעלאת נושא לסדר היום הציבורי ולהשפעה על האופן שנושא זה ממוסגר בשיח הכללי (Guttman, 2014). במילים אחרות, לתשדירי שירות יש אפקטיביות דיסקורסיבית; הם מאפשרים לממשלה להגדיר תופעה מסוימת כבעייתית (במקרה דנו, שימוש יתר במים) ולסמן לציבור שנושא זה נמצא במקום גבוה בסדר העדיפות הציבורי והממשלתי (Salmon & Murray-Johnson, 2013). בשל פנייתם לקהל

הרחב, עיצוב המסרים בתשדירי שירות מתבסס על תפיסות וערכים המקובלים בחברה (Rice & Atkin, 2013). לפיכך ניתוחם מאפשר לזהות את מה שנתפס בעיני יוצריהם כדרך הפופולרית להתריע על סכנה מסוימת ואת התפיסות ההגמוניות (של היוצרים) באשר לגורמים לבעיה והדרכים לפתרונה (Kassirer, forthcoming). ביקורת נפוצה על תשדירי שירות היא שהם מנסים לצמצם את השפעותיה של בעיה מסוימת במקום לטפל בגורמים המערכתיים (פוליטיים, תרבותיים או כלכליים) שהובילו לקיומה (Salmon & Murray, 2013).

מחקרים בעולם על קמפיינים לחיסכון במים מתמקדים בעיקר באסטרטגיות השונות להביא להשפעה על הצריכה – מוטיבציה, יידוע והנחיה (Ehret et al., 2019), או בטיפולוגיות של מסרים – הומור, פחד, יידוע וכדומה (Liang, Henderson, & Kee, 2018) – אך עד כה בלא התייחסות להקשר האקלימי של חיסכון במים במגזר הביתי.

מקרה הבוחן: בצורות ומדיניות מים בישראל

בעשורים האחרונים ישראל נמצאת בפער תמידי בין צריכת המים של משקי הבית, התעשייה והחקלאות לבין היכולת לספקם ממקורות טבעיים. פער זה נובע מכמה גורמים: גודל האוכלוסייה וגידולה העקבי, רמת הצריכה לנפש, חקלאות מבוססת השקיה, בצורות תקופתיות ושינויי האקלים (Teschner & Negev, 2013).

שינוי האקלים מוביל לשינויים במשטר הגשמים בישראל (פרישתם במרחב, ירידה במספר ימי הגשם, הפחתה בכמות המשקעים ועלייה בשכיחות של בצורות וסערות) ולעלייה בחום וביובש, שמובילה לביקוש גבוה יותר להשקיה ולגידול באידי במאגרים ובעת השקיה, ולעוד תסמינים שכבר נצפו וצפויים עד סוף המאה הנוכחית (מבקר המדינה, 2021). לשם צמצום המחסור במים פיתחה מדינת ישראל עוד בסוף המאה הקודמת מקורות מים נוספים, בראשם מחזור מי שפכים להשקיה (31% מסך המים לחקלאות) והתפלת מי ים (635 מיליון קוב בשנה, שהם כ-80% מהצריכה הביתית והתעשייתית) (נתניהו, 2017). בד בבד השקיעה המדינה בניסיונות לצמצם את הצריכה לנפש, באמצעות קמפיינים לעידוד חיסכון במים, שינויים בתעריפים לצרכנים ותמרוץ השימוש במכשור חסכוני כגון וסתני זרימה (חסכמים) (מבקר המדינה, 2018). מהלכים אלו כללו, בין היתר, שינויים בחוק המים, הקמת תאגידי מים וביוב אזוריים ורפורמה בגוף המפקח, שהפך ב-2007 מנציבות לרשות.

מאז תחילת המאה ה-21 היו שלוש בצורות ארוכות במזרח התיכון, בשנים: 1999–2001, 2004–2011, 2014–2018 (מבקר המדינה, 2018). במהלך כל אחת מהן התקיימה חקירה מוסדית לבחינה מחדש של מדיניות המים הלאומית וביצוע החלטות ממשלה: (א) ועדת חקירה פרלמנטרית למשק המים, בראשות חבר הכנסת דוד מגן (2001–2002); (ב) ועדת חקירה ממלכתית בראשות השופט בדימוס פרופ' דן בייך (2008–2010); (ג) חקירה ודוח מבקר המדינה יוסף שפירא (2018). המחקר המוצג כאן מתרכז בסיקור הבצורות ובדיון במדיניות המים בישראל בזמן חקירות אלו.

קואליציות שיח בנושא מדיניות מים בישראל

קואליציות שיח² הן רשתות לא-פורמליות של שחקנים בשדה שחולקים אותן השקפת עולם ואמונות ליבה בנושא מסוים. מתוך ההשקפה המשותפת הם מבינים באופן דומה את הבעיה שיש להתמודד עימה, ומתוך כך את הפתרונות ואת הצעות המדיניות שהם מקדמים, לא בהכרח במתואם (Menahem & Gilad, 2013). עם חבריהן של קואליציות השיח נמנים פוליטיקאים, אקדמאים, עמותות, בעלי עסקים ואף עיתונאים. מחקרים קודמים על ההתפתחות של מדיניות המים בישראל מלמדים שפועלות בה שלוש קואליציות שיח המייצגות תפיסות אידאולוגיות שונות של משק המים, מטרותיו ודרכי ניהולו: חקלאית-ציונית, כלכלית וסביבתית (Feitelson, 2013; Menahem & Gilad, 2013; Teschner, Garb, & Paavola, 2013).

מחקרים אלו מתייחסים לשנות ה-90 כאל עשור של קיפאון במדיניות שהתוצאה שלו הייתה משבר במשק המים. קיפאון זה נבע, בין היתר, מחילוקי דעות ומאבקי כוח פוליטיים בין קואליציית השיח החקלאית-ציונית לקואליציית השיח הכלכלית. בעשור הראשון של המאה הנוכחית הפכה קואליציית השיח הכלכלית לכוח המוביל את המדיניות, ובעקבות זאת הוחל ביישום פרדיגמת מדיניות חדשה שעיקרה "הפרטה והתפלה" (Feitelson, 2013). פיתוחים בטכנולוגיית ההתפלה, שהתבטאו גם בהוזלת השימוש בה, אפשרו ליצור חזון חדש של רוויה ושפע במשק המים, והלה אפשר להתגבר על חילוקי הדעות בין שלוש הקואליציות (Teschner, Garb, & Paavola, 2013). אפשר גם לייחס בעניין זה חשיבות רבה

2 מכונות בספרות בשמות שונים: policy networks, advocacy coalitions או discourse coalitions.

יותר ללחצים חיצוניים, כמו שינויים דמוגרפיים, הסכמי השלום ושינוי האקלים, שהשפיעו על מערך הכוחות בין קואליציות השיח, ערערו את אמונות הליבה שלהן וחייבו אותן לשנות את עמדותיהן (Menahem & Gilad, 2013). המחקר שלפנינו מתבונן בשינויים בשיח המדיניות כפי שהם השתקפו בעיתונות הישראלית, ובעיקר סביב הקשר בינו לבין משבר האקלים.

הסיקור בישראל של שינוי האקלים

הלל נוסק (Nossek, 2010; 2019) הוא היחיד עד כה שפרסם מחקרים על סיקור שינוי האקלים בישראל. מחקריו השוו בין הסיקור של ועידות האו"ם בבאלי (2007), בקופנהגן (2009) ובפריז (2015) בעיתונים **הארץ וידיעות אחרונות**. לטענת נוסק, על אף השפעתו הרבה של שינוי האקלים על האזור, הוא אינו נושא חשוב בעיתונות הישראלית ונחשב "בעיה של שאר העולם" ולא של ישראל (Nossek, 2010). מחקריו של נוסק מראים שסיקור הוועידות פעל כנגזרת של סדר היום הפוליטי בישראל, המייחס לשינוי האקלים חשיבות מועטה ומציג את הוועידות כמשקפות את מערך הכוחות העולמי יותר מאשר כאירוע בעל משמעות ישירה עבור הקורא. בכל הוועידות דנו העיתונים מעט מאוד, אם בכלל, בהשפעות של משבר האקלים על ישראל. תחת זאת הם הדגישו את תרומתה השולית של המדינה למאזן של פליטות גזי החממה העולמי והתמקדו באירועים בשולי הוועידה בעלי משמעות פוליטית ישראלית. יתרה מזו, סיקור הוועידות התרכז יותר בקונפליקטים ובדרמה של המשא ומתן (אגב הנמכת ציפיות לאחר מכן ליישום האמנות שנחתמו) ופחות בגורמים לשינוי האקלים או בדרכים לצמצומו (מיטיגציה או אדפטציה), ותוך מיעוט בייצוג קולות של מדענים (שם).

שלא כמו מחקרים דומים למחקריו של נוסק, המתמקדים בסיקור של משבר האקלים בנושא הכתבות ובודקים אילו איומים, סכנות או דפוסי התנהגות ומדיניות מקושרים אליו, המחקר שלי עושה את התנועה ההפוכה (בדומה ל-Hopke, 2020). כלומר, המחקר שלי מתמקד בסיקור של תופעה אקלימית ספציפית ושל הסכנות הנגזרות ממנה – בצורות ומחסור במים – כדי לבדוק אם התקשורת קישרה בינן לבין משבר האקלים והגורמים לו ולשאול כיצד דפוסים מסוימים בסיקור צמצמו או הרחיבו את טווח הדיון בנושא.

אשר לתשדירי השירות – מחקרים קודמים על תשדירי השירות של רשות המים הישראלית התמקדו בהשפעתם על רמת הצריכה (כגון ארבל ובן יהודה, 2010), בלא ניתוח איכותני של עיצוב המסרים או בחינת התייחסותם לשינוי האקלים.

מערך המחקר

המחקר המוצג להלן מתבסס על שני מסדי נתונים: אחד, הראשי, הוא סיקור הבצורות בעיתונות היומית העברית בישראל; השני, המשני, הוא תשדירי השירות לחיסכון במים שהפיקה רשות המים בשנים 2008–2018. הנתונים המוצגים כאן הם חלק ממחקר רחב יותר על שיח מדיניות המים בשנות בצורת.

שיטת המחקר שנבחרה לעיתונות הייתה ניתוח שיח ביקורתי אורכי (longitudinal critical discourse analysis), קרי השוואה בין עיתונים. שיטה זו מבוססת על עבודתם של אנבלה קרבלו (Carvalho, 2007) ושל פיטר מסלה ואיב פפרמנס (Maesele & Pepermans, 2017), שחקרו מגמות של (דה-)פוליטיזציה בסיקור משבר האקלים באנגליה ובבלגיה (בהתאמה). השיטה כוללת השוואה בין תקופות שונות שזוהו מראש ככאלו שיהיה בהן סיקור מרובה בנושא הנחקר, בשאיפה להבין כיצד התפתח נרטיב פופולרי סביבו. שיטה איכותנית זו באה לעמוד על מאפיינים בסיקור שמחזקים תפיסות הגמוניות או אלטרנטיביות לנושא מסוים, והיא מתמקדת בזיהוי מנגנוני שיח וייצוג המרחיבים או מצמצמים את הדיון בנושא, בכלל זה ניתוח קונטקסטואלי – המקנה חשיבות למה שאינו מופיע בסיקור (נושאים, דוברים או עמדות).

כל אחת מן התקופות שנחקרו מקיפה את זמן פעולתה של חקירה מוסדית בעניין מדיניות המים בישראל ומייצגת בצורת אחת: תקופה א: ועדת מגן (מרץ 2001–אוגוסט 2002); תקופה ב: ועדת ביין (מרץ 2008–אפריל 2010); תקופה ג: חקירת מבקר המדינה (ינואר–דצמבר 2018). כתבות נאספו החל בחודש הקלנדרי הקודם לתחילת פעולת החקירה ועד לסוף החודש העוקב לפרסום דוח הביקורת, ולפיכך התקופות אינן שוות באורכן. הבחירה בהתמקדות בתקופות החקירה נעשתה לאור ההנחה שבמהלכן יגבר סיקור מדיניות המים בשל סיקור שלבי החקירה (כגון שימועים ודוחות), בשל רצון ממשלתי לקדם מדיניות במהלכן (לשם קביעת עובדות בשטח או הוכחת פעלתנות) ובגלל

גורמי עניין המעוניינים להשפיע על השיח הציבורי בזמן זה. עבור כל התקופות נאספו כתבות מהעיתונים **ידיעות אחרונות** והארץ; עבור תקופות ב-ר"ג נוספו למסד הנתונים גם **כלכליסט** (העיתון הכלכלי מקבוצת **ידיעות אחרונות**) ו**דה מרקר** (TheMarker, המוסף הכלכלי של **הארץ**, המופץ גם כעיתון עצמאי). הסיבה לבחירה בהוספת עיתוני המשנה הכלכליים היא שלאורכה של שנת 2008, עת הושק **כלכליסט**, רוכשי **ידיעות אחרונות** קיבלוהו חנם, כמוסף. בדומה, החל בשנת 2005 החליף **דה מרקר** את מדור הכלכלה של **הארץ** (בד בבד עם הפצתו כיחידה עצמאית). לשם ההמשכיות נוספו כתבות **כלכליסט** למסד הנתונים גם עבור תקופה ג, אף שבשנה זו הוא לא הוצמד ל**ידיעות אחרונות**.

ידיעות אחרונות והארץ מייצגים שני מודלים שונים של עיתונות ונבדלים זה מזה בפורמט (טבלואיד/ברודשית), בקהל היעד (פופולרי/עילית) ובנטייה האידאולוגית (מרכז ציוני/שמאל ליברלי). ההשוואה ביניהם מקובלת בספרות המחקרית כמייצגת את השיח הנפוץ בעיתונות העברית על נושאי מדיניות, והיא נאמנה להשוואה המסורתית במחקר תקשורת בין עיתוני עילית לעיתונים פופולריים (גרינוולד ורוזנטל, 2021). מחקרים קודמים בתקשורת סביבתית בישראל השוו בין עיתונים אלו, ובכלל זה גם מחקריו של נוסק (2019; 2010; Nossek).

הכתבות נאספו מהארכיון הפיזי של בית אריאלה, ולשנים המאוחרות יותר – מהארכיונים הדיגיטליים של "ידיעות תקשורת" ו"קבוצת הארץ". מילות החיפוש היו: "מים" (וגם "מדיניות", "מחסור", "משבר" או "בצורת") ו"התפלה" (עם ובלי ה"א הידיעה). לא נכללו: כתבות העוסקות בבצורת במדינות שאינן ישראל (לרבות הרשות הפלסטינית ורצועת עזה), אירועי זיהום מים, שינויים מבניים ושבתות ב"מקורות", פרויקט תעלת הימים ומתקני השבת שפכים. "שינוי האקלים" על הטיותיו, כולל "התחממות גלובלית" או "משבר האקלים", לא היו מילות חיפוש. כלומר, פרסומים בתקופות הנידונות שהתייחסו לשינוי האקלים (כגון סיקור ועידת קופנהגן ב-2009) נכללו במסד הנתונים רק אם הם כללו את מילות החיפוש הנוגעות למים. מטרת העבודה הייתה לעמוד במדויק על השאלה אם וכיצד דנו אמצעי התקשורת בקשר שבין מחסור במים ובין שינוי האקלים, ולא לנתח את סיקור האקלים בתקופות אלו בכללותו.

איסוף תשדירי השירות שהפיקה רשות המים בשיתוף לשכת הפרסום הממשלתית מאז הקמתה נעשה בסיוע דובר הרשות. התשדירים שהפיקה נציבות המים (לפני 2007) לא היו זמינים לאיסוף. תשדירי השירות נותחו איכותנית, על בסיס שיטת ניתוח השיח שפיתח

גונת'ר קרס למסדי נתונים אודיו-ויזואליים, ובכלל זה ניתוח תמלילים (Kress, 2012). מאמר זה מתמקד בדרכים שהתשדירים חיזקו או סתרו את השיח העיתונאי בנושא משבר האקלים.³

בחלק הבא יוצג קודם השיח בעיתונים באופן כללי ואחריו תוצג התפתחות הקישור בין הבצורות למשבר האקלים לפי תקופות. לבסוף יוצגו הממצאים מניתוח התשדירים.

כפי שמראה לוח 1, היקף הסיקור של נושאי מים ובצורת בתקופה א בעיתון **הארץ** היה פי שלושה מזה שבידיעות **אחרונות**. בתקופות הבאות (הכוללות את **דה מרקר** ו**כלכליסט**) תדירות הסיקור הייתה כמעט זהה בין העיתונים. ריבוי טורי הדעה ומאמרי המערכת **בהארץ** בתקופה א ובידיעות **אחרונות** בתקופה ב מעיד שנושא זה היה נתון במחלוקת בשיח הציבורי באותן שנים. בכל התקופות רוב הסיקור בהארץ היה במדורי הכלכלה, עם ירידה מ-71% ל-59% מהכתבות בין תקופה א לתקופה ג. המגמה הפוכה בידיעות **אחרונות**: בתקופות א ו-ב נחלק הסיקור כמעט שווה בשווה בין מדורי החדשות והכלכלה (עם עלייה קטנה בשל הכללת **כלכליסט**), ואילו בתקופה ג הופיעו 75% מהכתבות במדורי הכלכלה. בשלוש התקופות היה צפרייר רינת הכתב המומחה לנושאי סביבה של **הארץ**, שפרסם גם כתבות וטורי דעה **בדה מרקר**. שכיחות הסיקור של רינת עלתה מ-11% בתקופה הראשונה ל-20% בשנייה ול-30% בשלישית.

3 להרחבה על שיטת המחקר ולמצאים נוספים ראו Kassirer, forthcoming.

ממצאים מהעיתונים

1. שכיחות, מדורים וכותבים

לוח 1: שכיחות הסיקור של מדיניות המים והבצורת בעיתונים, לפי תקופות, מדורים וכותבים

תקופה		מדור/כתב		הארץ		ידיעות אחרונות	
א	ועדת חקירה פרלמנטרית ועדת מגן 2002-2001 n=432	חדשות	50	15%	42	38%	
		כלכלה	233	71%	42	38%	
		דעות	33	10%	5	4%	
		מגזין	9	0.2%	19	17.5%	
		סך הכול	324	18 לחודש	108	6 לחודש	
		כתב מוביל	תשתיות 196	60%	צרכנות 46	41%	
		כתב סביבה	37	11%	-	-	
ב	ועדת חקירה ממלכתית ועדת ביין 2010-2008 *n=377	חדשות	59	29%	73	39%	
		כלכלה	127	64%	82	44%	
		דעות	9	4%	20	11%	
		מגזין	6	3%	13	7%	
		סך הכול	197	7.8 לחודש	183	7.3 לחודש	
		כתב מוביל	כלכלה 70	35%	סביבה		
		כתב סביבה	41	20%	75	40%	
ג	חקירת מבקר המדינה 2018 *n=127	חדשות	19	28%	7	11%	
		כלכלה	39	59%	46	75%	
		דעות	2	3%	3	5%	
		מגזין	6	9%	5	8%	
		סך הכול	66	5.5 לחודש	61	5 לחודש	
		כתב מוביל	תשתיות 28	42%	תשתיות 18	29%	
		כתב סביבה	20	30%	5	8%	

* כולל כלכליסט ודה מרקר.

הדבר מלמד על עליית קרנה של הפרספקטיבה הסביבתית בעיתון זה במרוצת השנים. הכותבים השכיחים ביותר בהארץ היו כתבי התשתיות בתקופה א (עמירם כהן) ובתקופה ג (אורה קורן) וכתב כלכלי בתקופה ב (אבי בר-אלי). **ידיעות אחרונות** העסיק כתב סביבה בתקופות ב ו-ג (עמיר בן-דוד), **ולכלכליסט** לא היה כתב ייעודי לנושא. בעיתונים אלו היה בן-דוד הכתב השכיח ביותר לנושאי המים בתקופה ב, עם 40% מהכתבות ורק 8% בתקופה ג, ייתכן בשל פרישתו במהלכה. בתקופה א ובתקופה ג היו הכותבים השכיחים ביותר נורית ארד (צרכנות) וליאור גוטמן (תשתיות). שכיחות הפרסומים במדורי הכלכלה וגם אלו שנכתבו בידי כתבי כלכלה ותשתיות ונדפסו בשאר חלקי העיתונים מצביעה על נטייה למסגור הבצורת בעיתונים כסוגיה טכנית-כלכלית.

2. סיקור מדיניות המים בשלוש התקופות

בשלוש התקופות התפתח סיקור הבצורות והמחסור במים באופן כמעט זהה: (א) הגדרת הבעיה; (ב) מיסוד החקירה, שלווה בעלייה חדה בהיקף הסיקור ונמשך ב(ג) דיון בהצעות מדיניות, ונסתיים ב(ד) פרסום דוח החקירה ובדיון על המלצותיו. בתקופות א ו-ב התפצל הדיון בהצעות מדיניות (שלב ג) לשתי מערכות דיון מובחנות: אחת סביב פעולות קצרות טווח, שכללו בעיקר צעדים לצמצום הצריכה; והשנייה סביב מדיניות ארוכת טווח, שכללה בעיקר צעדים להגדלת ההיצע באמצעות "מקורות חליפיים" ובראשם התפלת מי ים. בסיום כל תקופה (שלב ד) השתמשו העיתונים בדוח החקירה כדי לחזק ולאשרר עמדות וטענות שעלו במהלכה באמצעות התמקדות בציטוטים ובהמלצות ספציפיות מתוך הדוחות, אגב התעלמות כמעט גורפת מחלקי הדוח שסותרו עמדות אלו.

הממצאים מפריכים השערה מקדימה למרכזיות בסיקור של שיח מדעי (הידרולוגי, מטאורולוגי או קלימטולוגי) או משפטי-לגליסטי (לאור ועדות החקירה). שתי מערכות דיסקורס אלו היו שוליות בסיקור והופיעו בעיקר בתחילת כל תקופה (מדעי) או בסופה, עם פרסום הדוחות (משפטי). מערך דיסקורס נוסף שהיה שולי בסיקור הוא השפעת הבצורת על החי והצומח בישראל, למעט אזכורים של מפלס הכינרת וכריתות מטעים (בעיקר בתקופות א ו-ב) או של התפרצות מחלות בנחלי הצפון (תקופה ג). ובהתאמה, קואליציית השיח הסביבתית ושיקולים סביבתיים-אקולוגיים בעניין הצעות מדיניות, השלכות בריאותיות ואקולוגיות של התפלה או הצורך להשיב מים לטבע הוזכרו יחסית באופן נדיר.

החלק הבא מתאר את הקישור בעיתונים בין משברי המים לבין משבר האקלים. כפי שיוצג בהמשך, הממצאים האורכיים מורים על התרחבות והתבססות של שיח שהפך להגמוני עם הזמן: דה־פוליטיזציה טכנית־מינהלתית מונעת בידי מומחים, בעיקר כלכלנים, ובכלל זה הדגשת קיומו של קונצנזוס סביב הרחבה מתמדת של פרויקט ההתפלה.

מחדל ומשבר

מאפיין חשוב ביותר של הסיקור בתקופות א־ר־ב הוא מסגור הבעיה כ"משבר", מתוך חזרה על הצירוף "משבר המים" בכותרות ובטקסט. כלומר, הבצורת הפכה בשני העיתונים מתופעת טבע המתוארת בכלים מדעיים (כמו נתונים על ירידת משקעים, ספיקת מים בנחלים ומפלס הכינרת) לסוגיה אנושית בת טיפול. נרטיב זה התחזק עם הקמת ועדות החקירה, שהוצגו בעיתונים כאישוש לקיומו של משבר והוסיפו את גורם הטלת האשמה (על אישים, מוסדות או מגזרים). הוועדות לא כונו בעיתונים בשמותיהן הרשמיים אלא "ועדת החקירה למשבר המים", והקמתן מיקדה את הדיון סביב הפעילות הממשלתית, שתוארה במילה "מחדל". מסגור המחדל הממשלתי שימש בעיתונים אסטרטגיה דיסקורסיבית מרכזית לדה־פוליטיזציה, שכללה קידום פתרונות שמשמעם ניתוק של מדיניות המים מהדרג הפוליטי וממוסדות ייצוגיים (הכנסת, מועצת המים או עיריות), תוך שימוש בשיח טכני־מינהלתי ניטרלי כביכול, שכלל השתקת ההיבטים הפוליטיים־אידאולוגיים־חברתיים של שלל הצעות מדיניות. כלומר, נוסף על הקריאות "להקשיב למומחים" (רובן מכיוון קואליציית השיח הכלכלית וחלקן מכיוון הסביבתית), היה זה שיח שהעדיף להעביר את האחריות מהמדינה לכוחות השוק החופשי או לצרכן האינדיווידואלי.

את הסיקור של משבר המים כבעיה טכנית־כלכלית אפינו לא רק המדורים והכתבים שעסקו בנושא, אלא גם האופנים שהמשבר הוסבר בהם והדרכים שבהן נבחנו הפתרונות בשבילו. כבר בתקופה הראשונה מתאר הידרולוג מ"מקורות" את הבעיה במילים אלה (ההדגשות שלי): "הסיבה למשבר המים פשוטה: ישראל **מושכת מבנק** המים הלאומי (המאגרים) יותר מים מאשר **מפקיד** בהם הטבע, ומדי שנה **משיכת היתר** גדלה" (כהן, 2001). המילים המודגשות שייכות כולן לעולם הדימויים הכלכלי, כמוהן המונח "משק המים", שהוזכר בעיקר במשמעותו הכלכלית. הסבר זה ודומים לו מסגרו את ה"משבר" ופתרונותיו כבעיה של היצע וביקוש, ובהתאמה – עיקר כלי המדיניות שהוצעו לטפל בבעיה שאבו את השראתם ממדיניות כלכלית. העיתונים בעיקר הציעו ותמכו במדיניות כלכלית נאו־ליברלית: העלאת מחירים, יבוא, הפרטה, יצירת שוקי מים ותחרות, הכפפת חלוקת המים העירונית לדפוסי ניהול כלכליים (תיאגוד) ועוד. כמו כן ניתנה במה רחבה

לקולות המתנגדים לפתרונות רגולטוריים המייצגים התערבות ישירה של המדינה בניהול ביקושים מסוג קנסות (דוגמת היטל הבצורת), מכסות או הגבלות על צריכה (דוגמת איסור על השקיית גינות פרטיות או מילוי בריכות).

סיקור הפתרונות וקואליציות השיח

פיצול השיח בתקופות א-ר"ב לשתי מערכות דיון של פעולות קצרות טווח לצמצום הצריכה או ארוכות טווח להגדלת ההיצע (לפעמים תחת הכותרת "תוכניות חירום למשק המים") כלל מאפיינים נוספים של דה-פוליטיזציה. בתקופה א התמקד צמצום הצריכה במגזר החקלאי, בכלל זה נטייה להצגת קואליציית השיח החקלאית-ציונית כאילו היא האשמה במשבר ואת החקלאים בתור "בזבזני מים", בעיקר בעיתון **הארץ**. לאשמה ניתנו ארבע סיבות, התלויות זו בזו: (1) כוחם הפוליטי הרב (באמצעות הלובי החקלאי בכנסת ואיוש עמדות בנציבות ובמועצת המים), שאפשר (2) מערך של הקצאות מים ו(3) תמחור זול ביחס למחיר לצרכן הביתי, בשעה ש(4) חלקם הגבוה בצריכת המים במדינה אינו תואם את חלקם הקטן באוכלוסייה ובתוצר הכלכלי הלאומי. הודות לכך שבין שתי התקופות הראשונות חלק ניכר מהחקלאות עבר לשימוש במים מושבים,⁴ התמקד הדיון בתקופה ב בצמצום הצריכה במגזר הביתי, שהפך להיות הצרכן העיקרי של מים שפירים. בתקופה זו התמקדה הדה-לגיטימציה בראשי ערים ובחברי כנסת, שמחו נגד העלאות המחירים, איסורי השקיה בגינון ציבורי, התיאגוד והיטל הבצורת, בעיקר **בידיעות אחרונות**. ראשי הערים הוצגו כאחראים לבזבוז מים (בשל השקיה עירונית, אי-תחזוקת תשתיות ואי-גיבית חובות), ומחאתם לא הוסברה כנובעת מתפיסה אידאולוגית (חברתית) מתחרה אלא כאינטרסנטית, ואף כ"מרד" ו"הסטה".

בעוד מאמצים להקטנת הצריכה הוצגו כקשים לביצוע בשל נסיבות פוליטיות, פתרונות להגדלת ההיצע הוצגו כניטרליים פוליטית (שימוש חוזר במים, יבוא, התפלה לסוגיה). לקראת סוף תקופה ב בולטת בסיקור התפלת מי ים כפתרון המקובל על רוב השחקנים בשדה. העיתונאים הבליטו את ההסכמות סביב ההתפלה בהצהרות מעין זו: "אין כמעט אדם במדינה שלא יודע – או לא מסכים – שהפתרון חייב לבוא מהתפלה" (לפיד, 2009). גם בכתבות שעיקרן דן בהצעות מדיניות אחרות, חזרו הצהרות ש"הפתרון היחידי למשבר

4 מי שפכים שעברו טיהור לרמה המאפשרת השקיה חקלאית וגינון, מי קולחין. נכון לשנת 2017, שיעור השבת מי קולחין בישראל עמד על 75% מכלל השפכים, ובשנת 2015 נוצלו להשקיה 93% מהקולחים המיוצרים, כלומר 31% מסך המים המסופקים לחקלאות, שהם 18% מסך המים המסופקים במדינה לכל השימושים (מבקר המדינה, 2018).

הקשה הוא התפלת מייים" (ברון, 2001); או ש"למדינה ששוכנת לחוף ים לא צריכה להיות בעיית מים" (פלוצקר, 2009). בלי להיכנס לכל פרטי הדיון על התפלה בעיתונים, שהוא מעבר לתחומו של מאמר זה, אפשר לקבוע כי הסיקור הבליט את היתרונות של פתרון זה (בעיקר המחיר וההיקף של האספקה) בד בבד עם יצירת חזון עתידי רווי מים וכמעט בלי להציג את חסרונותיו הסביבתיים-בריאותיים. יתרה מזו, העיתונים הביעו התנגדות נחרצת לאפשרות שמתקני ההתפלה יוקמו או יופעלו על ידי חברות ממשלתיות, ולמעט דוגמאות ספורות התעלמו מן ההשלכות של הבחירה בהפרטה ומהיווצרותו של מונופול.

3. התייחסות לשינוי האקלים לפי תקופות

תקופה א

שינוי האקלים הוזכר בשמונה כתבות בלבד בשנים 2001-2002 - 1.8% - מתוכן שיש **בהארץ**. מדענים מתארים את הבצורת בשנים אלו כמשהו טבעי, חוזר ואופייני לאזור, ולפיכך כסיכון שצריך וניתן להיערך לקראתו. הקישור בין הבצורת לשינוי האקלים **בהארץ** התנהל במסגרת שיח מדעי וכלל ספק (ההדגשות שלי): "אנו מסיימים חורף שלישי של בצורת באזור, **שייתכן** שהיא קשורה לשינוי רבתי של מערכי האקלים על פני כדור הארץ" (צידון-צ'אטו, 2001); ו"על פי **ההשערות**, דפוס ירידת המשקעים בישראל בשנים האחרונות [...] הוא ביטוי להתחממות כדור הארץ" (רינת, 2002). ייתכן שהסיבה להתעלמות משינוי האקלים בשנים אלו טמונה בהסבר שנתן פרופ' דניאל הלל במאמר דעה **בהארץ**: "אין אנו יודעים בבטחה מה יהיה האקלים העתידי. חרף החששות כי ההתחממות הגלובאלית תגרום להצחחת ארצנו, קיימת גם אפשרות הפוכה. מכל מקום, סביר שבאקלים חם יותר כל התופעות יהיו אינטנסיביות יותר - גם גשמי הזעף לפרקים יהיו עזים יותר וגם תקופות הבצורת יהיו חריפות יותר" (הלל, 2001).

בידיעות אחרונות, לעומת זאת, בשתי הכתבות היחידות שהתייחסו לנושא, אין כלל ספק שההתחממות הגלובלית משמעה גידול במחסור במים בישראל, אך יש ספק באשר לאחריות האנושית להתחממות - כלומר מוצגת גם האפשרות שאינה נגרמת בשל פליטת גזי חממה. כתבה שדנה בסכנות ההתחממות הגלובלית הציגה את ההתפלה כטכנולוגיית אדפטציה, ותחת הכותרת "מים מותפלים להצלת הכינרת" חזתה כי "בקרום מאוד יצטרכו להפעיל את המוביל הארצי בכיוון ההפוך: במקום לספק מים מהכנרת לרחבי הארץ, יעבירו מים אל הכינרת שיותפלו באזור החוף" (גטניו, 2001).

תקופה ב

בקיץ 2008 פרסם המשרד להגנת הסביבה דוח היערכות של ישראל לשינוי אקלים, והארץ וידיעות אחרונות דיווחו על כך בהרחבה. בשניהם הוקדש רוב הדיווח להצגת האיזונים שביא משבר האקלים למשק המים הישראלי, אף שהיה זה רק תחום אחד מני רבים שדוח המשרד עסק בהם (גולן-אנגלקו ובראור, 2008). **ידיעות אחרונות** התמקד באיזונים הקשורים לכינרת ובתחזית שבתוך 20–30 שנה מי האגם יומלחו ויהיו לא-ראויים לשתיה, ואף הציע להתפילם בעתיד. **הארץ**, לעומת זאת, לא הזכיר כלל את הכינרת בכתבה על דוח המשרד והציג תמונה מורכבת יותר של משמעות שינוי האקלים למשק המים, ובכלל זה תחזית לירידה רב-שנתית בכמות המשקעים, פגיעות שונות בחקלאות וגידול בדרישה להשקיה. רינת פותח באזהרה: "אם לא ינקטו אמצעי הערכות מתאימים להתחממות כדור הארץ", המשמעות היא שהמדינה "תתקשה לספק את צרכי המים של האוכלוסייה" (רינת, 2008). שני העיתונים מצטטים את הדוח כממליץ על התפלת מי ים כחלק מן היערכות לשינוי האקלים. בעקבות דוח זה, בתקופה זו לעומת קודמתה, נרשמת ודאות בארבעת העיתונים באשר לקשר שבין שינוי האקלים למחסור מים **עתידי**.

אך ודאות זו אינה באה לידי ביטוי בסיקור הדיון המורכב על שינויים במשק המים ועל ההטמעה הנרחבת של התפלה. על אף הדיווחים בראשית התקופה, שינוי האקלים מוזכר רק ב-18 כתבות, כלומר ב-3.4% מהסיקור בתקופה (עלייה מתונה מתקופה א). מרבית האזכורים קצרים ואינם עיקר הכתבה. בדומה לתקופה הקודמת, כאשר מדענים מתראיינים כדי להסביר את המחסור במים **הנוכחי**, ההסבר הנפוץ הוא "שינוי בדפוסי המשקעים", שהם "פחות אחידים מאשר בעבר" ונמצאים "מתחת למוצע הרב-שנתי", בלי לומר במפורש את הביטוי "שינוי האקלים". גם דוברים מקואליציית השיח הסביבתית לאורך התקופה אינם מצוטטים כמקשרים בין משבר המים לשינוי האקלים.

תקופה ג

בתקופה ג היקף הסיקור המתייחס לשינוי האקלים גדל מאוד – 16% מהכתבות – והשכיחות **בהארץ** היא פי שלושה מזו שבידיעות אחרונות. בניגוד לתקופות הקודמות, ההתייחסות לשינוי האקלים בתקופה זו אינה בלעדית לכתבי הסביבה וכוללת את כתבי התשתיות והכלכלה (בייחוד אורה קורן **מדה מרקר**). העיתונים מאוחדים בהכרה בהשפעתו של שינוי האקלים על משק המים כגורם למחסור **העכשווי**, שיגדל בעתיד, והבצורת בתקופה זו "קשורה ככל הנראה" לשינוי האקלים. מנהל רשות המים עדיין מתואר בכתבות בתקופה זו כטוען שהקשר אינו ודאי. בראיונות עימו הוא מתייחס להשפעות של שינוי האקלים

על מדיניות המים: "מה קורה אם הבצורת הופכת למגמה רב שנתית, ולא לאירוע נדיר של פעמיים במאה שנה. מחקרים אקלימיים גלובליים על התחממות כדור הארץ מראים שאנחנו בתהליך התייבשות. אם זו מגמה, ולא אירוע נדיר, אנחנו נהיה בעולם אחר של תגבור מאסיבי של מתקני התפלה – הרבה מעבר למתוכנן בגידול מודולארי לפי הגידול באוכלוסייה" (קורן, 2018). לדבריו, שינוי האקלים משמעו "התייבשות" של ישראל והגברת מערך ההתפלה.

כלומר, בדומה לתקופות א ו-ב, ההתפלה מוצגת כטכנולוגיית היערכות לשינוי האקלים, גם אם, כפי שטוען מנהל רשות המים, התכנון עדיין אינו משקלל גורם זה. באופן כללי, הכתבות בתקופה זו מדגישות יותר את הצורך להסתגל לשינוי האקלים (אדפטציה) מאשר את היכולת לצמצמו (מיטיגציה) ואינן מטילות ספק בכך שהאנושות גורמת לשינוי האקלים. בהתאם לתחזיות בשתי התקופות הקודמות, הכתבות המתארות את הקמת "המוביל ההפוך" – ממתקני ההתפלה לכינרת – מקשרות בין שינוי האקלים לירידה במפלס האגם, שנמשכת למרות צמצום השאיבה. בנוסף, ושלא כמו בתקופות הקודמות, תרומת ההתפלה לשינוי האקלים כן נוכחת בכתבות אחדות בשנה זו, כפי שמציין בן-דוד (2018): "לאספקת מי שתייה יש פתרון טכני בדמות מתקני התפלה החיוניים והחשובים, אבל יש להם מחיר סביבתי כבד: הם צרכני אנרגיה גדולים ותהליכי ייצור המים גורמים לפליטת גזי חממה וזיהום". שינוי דומה בשיח נצפה בתשדירי השירות של אותה השנה כפי שיוצג להלן.

לוח 2 קמפיינים לחיסכון במים של רשות המים, 2008-2018

קמפיין	תקופת השידור	מספר הסרטונים	סט/תפאורה	הסיסמה
1	קיץ 2008	1	בית	אין לנו מים לבזבז; ישראל מתייבשת
2	אביב 2009	1	בית	חייבים להציל את הכנרת
3	קיץ 2009	1	חלל ריק	ישראל עוברת מאדום לשחור
4	אביב 2010	1	בית	ישראל עדיין מתייבשת
5	קיץ 2010	1	חלל ריק	חסכמים על כל ברז
6	חורף 2011	9	חלל ריק	ישראל מתייבשת
7	קיץ 2012	5	בית	ישראל ממשיכה לחסוך במים
8	קיץ 2017	3	טבע	מים הם חיים
9	קיץ וחורף 2018	14	בית עתידני; אולפן חדשות	אין לנו מים לבזבז; למרות ההתפלה

1. התשדירים ושינוי האקלים

הקמפיין הראשון של רשות המים, בשנת 2008, הפך עם השקתו לאייקוני, ומרבית הקמפיינים בשנים הבאות התייחסו אליו בציטוטים אודיו-ויזואליים וטקסטואליים ישירים ועקיפים (Kassirer, forthcoming). קמפיין זה, ואלו שהמשיכו את הקו העיצובי שלו, העמידו במרכזם דימויים של התייבשות והתפוררות של הקריינית (רננה רז) ושל הבית שהיא נמצאת בו כמייצגים את האיום ואת הסכנה שמביאה הבצורת על החברה בישראל (שם). התשדיר הראשון נפתח במשפט "ישראל מתייבשת, ולא רק ישראל" וממשיך ב"זה קורה בכל העולם, העולם מתייבש" (רשות המים, 2008). ואולם למרות החיבור בין המקומי לעולמי, הביטויים "התחממות גלובלית" או "שינוי אקלים" לא נאמרים. קמפיין 2008 הציג את משבר המים כחלק מתהליך עולמי, אך הקמפיינים הבאים לא נשארו נאמנים לנרטיב זה. קמפיין אביב 2009 היה כמעט זהה עיצובית לקודמו, אבל תחת הסיסמה "חייבים להציל את הכנרת", התמקד במקומי והתעלם מהעולמי, התעלמות שנמשכה עד לשנת 2018.

מרבית התשדירים הציגו את המחסור במים בישראל כמצב קבוע או כחלק מתהליך שמתעצם עם השנים. לדוגמה, קמפיין 2011, הראשון ששודר במהלך החורף, הדגיש את מסר ההסלמה וקרא לכך ש"אפילו בחורף" צריך לחסוך. לעומתם, קמפיין אביב 2010 הציג באופן חריג את משבר המים כמצב זמני שייפתר הודות לפרויקט ההתפלה. קמפיין זה השתמש במוטיבים האייקוניים מהתשדירים הקודמים – הפסקול הדרמטי ופניה המתקלפים של הקריינית, המלווים בהתפוררות דמוית רגבי אדמה יבשים של הבית, כדי להציג חזון אופטימי. ההבטחה הטמונה בהתפלה הוצגה כך: "בעוד שלוש שנים משבר המים של ישראל [...] יסתיים. זה יקרה כי מתקני ההתפלה יגיעו לתפוקה מלאה. אבל זה יקרה רק בעוד שלוש שנים. עד אז, ממשיכים לחסוך, כי ישראל עדיין מתייבשת" (רשות המים, 2010). ההתפלה מוצגת כפתרון קסם גם אודיוויזואלית: בעת הכאה באצבע צרדה בסמוך למילה "יסתיים", פני הקריינית מבריאים, הבית מתאחה, ציפורים מציצות, והיא מחייכת למצלמה. בהתאמה עם השיח בעיתונים בתקופה ב (המקבילה), ההתפלה מוצגת בתשדיר כפתרון כולל, שיוביל לעתיד רווי מים ויהפוך כל צורך בצמצום הצריכה למיותר.

התשדירים של 2011–2017 לא חזרו על הבטחה זו, וכאמור גם לא הזכירו את משבר האקלים. בשנת 2018, בדומה לסיקור בעיתונים של תקופה ג, הציגו התשדירים עמדה חדשה כלפי שני הנושאים. המסר העיקרי בשני הסרטונים הראשונים (מתוך ה-14 שכלל הקמפיין, עם מסרים מותאמים לקיץ ולחורף) הוא שיש לחסוך במים "למרות ההתפלה". זו הייתה גם הסיסמה שהופיעה בשלטי החוצות שנלוו לקמפיין. יתר על כן, בתשדיר ארוך במיוחד, דקה שלמה, בסט שעוצב כמו אולפן חדשות, הסביר החזאי דני רופ כי "נכון, יש לנו התפלה, אבל גם יש התחממות גלובאלית". כמו ב-2008 גם עכשיו התייחס התשדיר לבצורת במדינה אחרת (דרום אפריקה) וציין שבניגוד אליה – בישראל, בזכות ההתפלה, לא צריך להגביל צריכה ביתית אבל ש"להתפלה יש מחיר כלכלי וסביבתי".

2. מאפיינים בתשדירים המחזקים נרטיבים שעלו בשיח בעיתונים

כמו העיתונים, גם התשדירים התעלמו בדרך כלל מהשפעות הבצורת על הטבע (למעט בקמפיין של 2017 ובציון הכינרת ב-2009) ומסוגיית האקלים (עד 2018). בכך הם תרמו למסגור סוגיית המים כעניין טכני של אספקת מים לתושבים המנותק מסוגיות אקולוגיות ואקלימיות רחבות יותר. מדיניות הקמפינים תוארה בעיתונים כחיובית, בשל היותה זולה, אפקטיבית ומהירה למימוש, ומתוך חזרה על פוטנציאל החיסכון במים של כל קמפיין (בקוב מים, ובהשוואה להיקף הייצור של מתקני ההתפלה). בהתמקדותם במהלכים לצמצום הייצע תרמו התשדירים למסגור הדיון בעיתונים כבעיה של היצע וביקוש, רכיב מרכזי בדה־פוליטיזציה של השיח בעיתונים.

בפרט חיזקו התשדירים את מסגור ה"משבר" בעזרת העיצוב האפוקליפטי והמאיים של רובם, ותשדירי 2009–2010 אף השתמשו בביטוי "משבר המים" במפורש. גם בלא חזרה על הביטוי, עצם קיומם של תשדירי שירות לחיסכון במים מסמנים שזהו נושא בעל חשיבות ודחיפות, אם בשל קיומו של משבר ואם כדי למונעו (Salmon & Murray-Johnson, 2013). כתבות רבות בשלוש התקופות השתמשו בקמפיינים כסימן למשבר: לעיתים במישרין, כחלק מסיקור "תוכניות החירום"; לעיתים בעקיפין, בשימוש בתמונות מהתשדירים או באדפטציות בכותרות לסיסמה "ישראל מתייבשת".

לפעמים הוצגו התשדירים לשלילה בעיתונים, בעיקר במאמרי דעה בתקופה ב. מאמרים אלו חיזקו את שיח המחדל הממשלתי בטענה שהעברת האחריות לתושבים באמצעות התשדירים מעידה על חוסר יכולתה של המדינה להגיע לפתרון. באחד מהם מסבירה גפי אמיר **בידיעות אחרונות** שהקמפיינים "מציירים את הדפוס החוזר, שבו מגלגלת המדינה חלק ניכר מאחריותה חזרה לפתחם של אזרחיה", והיא מבקרת "מדיניות שמסתמכת על קיומן של פטריוטיות ותחושת מחויבות אזרחית" (אמיר, 2008). מדבריה אפשר להסיק שלתשדירי השירות היה פוטנציאל לעשות פוליטיזציה למחסור במים, בהתמקדם בשינויים בדפוס התנהגות מתוך מחויבות אישית, קהילתית ולאומית. אך יותר מהכול, התשדירים תרמו לדה-פוליטיזציה בכך שהם חיזקו את השיח סביב העברת האחריות מהמדינה לפרט. הקמפיינים נמנעו מלהציג פעולות מדיניות אחרות שהמדינה נקטה לפתרון המשבר, למעט התפלה וחלוקת חסכמים – שניהם בשנת 2010. שיח אתיקה אינדיווידואלית, המציע פתרון לבעיה באמצעות בחירות צרכניות אישיות, תורם אף הוא לשיח של דה-פוליטיזציה, משום הסטת האחריות מהשדה הפוליטי של סדר עדיפויות ציבורי ופתרונות מערכתיים לשדה של בחירות מוסריות אישיות התחומות לדפוס צריכה (Machin, 2013). יש לומר בהקשר זה כי תשדירי רשות המים נמנעו מהצגת הטיעון הכלכלי שחיסכון במים מוביל לחיסכון כספי לצרכן, מסר נפוץ בקמפיינים במדינות אחרות (Koop, van Dorssen, & Brouwer, 2019), והיה זה אחד מן העניינים הספורים שהתשדירים הציגו בהם שיח חלופי לזה של העיתונים.

דיון

המחקר שהוצג כאן הראה כי סיקור הבצורות ומדיניות המים בעיתונות היומית העברית בתקופות הנבחנות התכנס לתוך מסגור של "משברי מים" חוזרים ונשנים שנגרמו בשל "מחדל" ממשלתי ומנותקים קונטקסטואלית ממשבר האקלים. בשנים 2001–2002 ו-2008–2010 קישור בין הבצורות בישראל לשינוי האקלים או אזהרות שלנוכח התחממות האזור בעתיד צפוי הביקוש למים במדינה להחריף היו נדירות מאוד בעיתונים – רק ב-1.8% ו-3.4% מהכתבות (בהתאמה). בשנת 2018 חל שינוי משמעותי, עת 16% מהפרסומים התייחסו לסוגיה. אך למרות שינוי זה, השיח על הצורך במדיניות מים רגישה לשינוי האקלים עדיין אינו מרכזי בסיקור העיתונים ואינו מעיד על שינוי בשיח ההגמוני. למעשה, ההפך הוא הנכון. הסיקור בתקופה ג שמר על המאפיינים העיקריים של שתי התקופות שקדמו לו: דה-פוליטיזציה של השיח, מסגור טכני-כלכלי של מדיניות המים וקונצנזוס בעניין הצורך בהרחבה מתמדת של פרויקט ההתפלה שבבעלות חברות פרטיות – כל אלו לשם שימור המגמה של עלייה קבועה בהיקף הצריכה, ובלי דיון מעמיק בהשלכות האקלימיות, האקולוגיות, הבריאותיות, הכלכליות והחברתיות-פוליטיות של מדיניות זו.

הסיקור בעיתונים בכל תקופה שנבדקה התקיים בדינמיקה זהה: הגדרת הסכנה, הקמת ועדות חקירה, דיון בחלופות מדיניות קצרות וארוכות טווח ופרסום דוח החקירה, ששימש לחיזוק עמדות שעלו במהלך התקופה. המחסור במים הוסבר באמצעות דימויים כלכליים של היצע וביקוש, ואשר על כן יש להתמודד עימו באמצעות צמצום צריכה מידי והגדלת ההיצע בטווח הארוך. לכל אורך המחקר נתגלו הבדלים זניחים בין העיתונים בעניין הדה-פוליטיזציה של השיח. הסיקור התאפיין במתן קדימות לעמדותיה של קואליציית השיח הכלכלית כמייצגת עמדה א-פוליטית על פני עמדותיהן של קואליציית השיח המתחרות – הסביבתית והחקלאית-ציונית. בכך הוא שירת את הפיכת קואליציית השיח הכלכלית לזו המובילה את מדיניות המים בשנים אלו, בשעה שחלופות אידאולוגיות קיבלו סיקור חסר או הוצגו כלא-לגיטימיות. מחקר זה הראה גם את קיומה של קואליציית שיח נוספת שטרם אופיינה בספרות המחקרית – קואליציית שיח חברתית – אשר יוצגה בתקופה ב בידי ראשי ערים וחברי כנסת. נדרש מחקר נפרד לאפיון עמדותיה ופועלה של קואליציית שיח זו.

בנוסף, הדה-פוליטיזציה התאפיינה ב-(א) מסגור המשבר ככשל של המערכת הפוליטית (ב) באמצעות התמקדות בשיח טכני, כלכלי ומדעי ובאמצעות (ג) הצגת ההתפלה כפתרון קונצנזואלי ללא מתנגדים ובלי דיון בחסרונותיה של טכנולוגיה זו. העיתונים ותשדירי

השירות הציגו את ההתפלה כפתרון שיכניס את ישראל לעידן של רוויה ושפע מים. חזון זה הדגיש את יתרונות הטכנולוגיה הזאת אך התעלם מהשלכותיה. הקונצנזוס סביב ההתפלה הוצג בעיתונים כיתרון לעומת כל שאר החלופות שסביבן נסבו חילוקי דעות בין קואליציות השיח השונות. ממצאים אלו תואמים מחקרים קודמים שהראו כיצד הבניית קונצנזוס ויצירת חזון של עתיד שופע מים אפשרו להתגבר על חסמים ועל אי-הסכמות פוליטיות (Teschner, Garb, & Paavola, 2013; Swyngedouw & Williams, 2016). רק בתקופה ג החלו העיתונים לפקפק בחזון הרוויה והחלו להציג את השלכות ההתפלה ואת הקשר בינה לבין שינוי האקלים.

גם תשדירי השירות לא הזכירו עד 2018 את שינוי האקלים, על אף התייחסות למחסור במים כתופעה עולמית בקמפיין 2008. המסר בקמפיין 2018 – "למרות ההתפלה" – וההסבר הקצר על המחיר הכלכלי והסביבתי שלה מאתגרים את השיח ההגמוני בעיתונים (ואת הקמפיין של 2010), שהציגו את ההתפלה כפתרון המוחלט למשברי המים החוזרים. יתרה מזו, בהיעדר שימוש בשיח כלכלי ובגיוס הציבור לפעולה מתוך מחויבות אישית-לאומית, התשדירים הציגו אפשרות לשיח חלופי לשיח העיתונאי. ואולם בה בעת, בעצם העברת האחריות להתמודדות עם המשבר אל הפרט, הם חיזקו את מסגור המחדל וייצגו סוג אחר של דה-פוליטיזציה – א-פוליטיות אינדיווידואלית צרכנית (Machin, 2013).

לנוכח התזכורת המעטה של שינוי האקלים כחלק משיח מדיניות המים בשנים שנבחנו, אני טוען כי שיח מדיניות המים בישראל בשנים אלה היה מוגבל להשגת חוסן בצורת למשק המים (Rodina, 2019) ולא להשגת חוסן אקלימי (Moser, 2017). כלומר, הניתוק בשיח בין משברי המים לבין משבר האקלים צמצם לא רק את טווח הדיון הציבורי על מדיניות המים שיש לנקוט, אלא גם את טווח הדיון על השלכות משבר האקלים בישראל. כפי שהוצג לעיל, הקונצנזוס סביב ההתפלה כפתרון המוחלט ארוך הטווח התאפיין בהתעלמות כמעט מוחלטת מן ההשלכות האקלימיות שלה. בנוסף, במקרים הנדירים יותר שכן הוזכר הקשר, שינוי האקלים הוצג כגורם שיעצים את המחסור במים ויוביל לעתיד צחיח, ולא כגורם לבצורת העכשווית, ולפיכך שימש מניע נוסף להרחבת השימוש בהתפלה. ההבדל שנמצא בין שנת 2018 לקודמותיה מציע כי הבצורות החוזרות היו הזדמנות שהוחמצה להבנות את השיח על שינוי האקלים בישראל ככזה שיש לו השלכות עכשוויות ושירות על חיי היום-יום של הציבור הרחב ובכך להקנות לנושא משמעות גדולה יותר בדיון הציבורי ובתהליכי קבלת החלטות.

סיכום

אמצעי תקשורת ההמונים בכלל והחדשות בפרט משמשים כלי מתווך ומעצב בתהליכי ההבניה החברתית של בעיות סביבתיות על ידי שימוש במגוון אמצעים המקנים משמעות וחשיבות לעמדות מסוימות לעומת אחרות. מחקרי תקשורת סביבתית גורסים שלתקשורת ההמונים יש תפקיד מרכזי בעיצוב הגדרת הסכנה הסביבתית שיש להתמודד עימה ולהבנה של ההסברים השונים לקיומה, וכנגזרת מזה – לעיצוב השיח סביב הפתרונות האפשריים. על מנת להפוך את השיח התקשורתי בעניין משבר האקלים למשמעותי, מחקרים ממליצים להשתמש בדוגמאות להשפעה של שינוי האקלים על חיי היום-יום של הציבור (Carvalho, van Wessel, & Maesele, 2017), בייחוד בעת אירועי מזג אוויר חריגים כגון בצורות (Lyons, Hasell, & Stroud, 2018). חשוב לזהות אם הדיון להתמודדות עם סיכון סביבתי מסוים מתייחס גם להיבטים הפוליטיים של הפתרונות המוצעים, המשקפים ערכים שונים ואינטרסים מתחרים. התעלמות מהיבטים אלו אובחנה כאחת הסיבות לעיכוב בהתמודדות עם משבר האקלים, וכזו שלעיתים מובילה למדיניות שאינה מתעמקת במקורות הבעיה האקלימית ואפילו מחמירה את השפעותיה (Swyngedouw, 2021).

חרף השפעתו הישירה על מאזן המים במדינה, הקשר שבין שינוי האקלים לבצורות ולמדיניות המים בישראל הוזכר בתקשורת העברית בשנים 2001–2018 מעט מאוד, כמעט באופן שולי, כפי שעולה מניתוח כתבות בעיתונים ותשדירי השירות של רשות המים. מכאן שהשיח שהשתקף והובנה בתקשורת בשנים אלו עסק בצורך להשיג חוסן בצורת ולא חוסן אקלימי. ניתוק השיח על משברי המים ממשבר האקלים צמצם את הדיון לבעיה זמנית של היצע וביקוש ומנע דיון רחב בהשלכות של פרויקט ההתפלה. יתרה מזו, מגמות של דה־פוליטיזציה והתרכזות הסיקור במדורי הכלכלה שירתו שיח ומדיניות נאו־ליברלית של הפרטת מערך ההתפלה בד בבד עם הטלת האחריות על הצרכן הפרטי. המחקר שהוצג כאן הראה ששנת 2018 הביאה איתה שינוי מגמה מסוים, אף כי מוגבל, באמצעות תכיפות גבוהה יותר של ציון הקשר בין שינוי האקלים למחסור במים וההשפעה השלילית של ההתפלה, הן בתשדירים והן בעיתונים, אך עדיין לא באופן שמאתגר את הקונצנזוס סביב התפלה וסביב מדיניות מים נאו־ליברלית. בניגוד לעולה מספרות התקשורת הסביבתית בעולם, המחקר שלפנינו הראה כי בישראל שיח מדעי היה שולי בתקשורת, ולמרות זאת, ובדומה לעולם, מגמות של דה־פוליטיזציה הן מרכזיות בשיח, ובראשן השיח הכלכלי. הבחירה לכנות בתקשורת את הבצורות "משבר מים" האיצה את הצורך במענה מידי על חשבון דיון בהשלכות ארוכות טווח והייתה משולבת בשיח של הטלת אשמה ובשיח אנטי־ממשלתי.

לנוכח התרחבות השימוש במונח "משבר האקלים" במקום המונחים "שינוי האקלים" או "התחממות גלובלית", גם בכותרת גיליון מיוחד זה, חשוב לעמוד על המשמעות הדיסקורסיבית החברתית-פוליטית של הבחירה במסגור בעיות כ"משבר". המחקר שלפנינו הציג רק זוויות אחדות בקליידוסקופ של ייצוג והבניית שיח האקלים בעברית. יש צורך במחקר רחב יותר בנושא הייצוגים התקשורתיים שלו והמגמות של דה-פוליטיזציה של בעיות סביבתיות בישראל.

מקורות

- אמיר, גפי (2008, 25 בנובמבר). כל העם טיפה. **ידיעות אחרונות**.
- ארבל, יובל, ודניאל בן יהודה (2010). השפעתם של מסע ההסברה והיטל הבצורת על ביקושי מים בישראל, 2007-2009. **אקולוגיה וסביבה** 3, 46-50.
- בן-דוד, עמיר (2018, 9 בפברואר). חשבון רפש. **ידיעות אחרונות**.
- ברון, גבי (2001, 14 במרץ). נציב המים: "אם המצב ימשך לא יהיו מים בברזים". **ידיעות אחרונות**.
- גולן-אנגלוקו, עירית, וישעיהו בראור (2008). היערכות ישראל לשינויי אקלים גלובליים. לשכת המדען הראשי - המשרד להגנת הסביבה.
- גטניו, אילן (2001, 10 בינואר). מים מותפלים להצלת הכנרת. **ידיעות אחרונות**.
- גרינוולד, גילעד, ומעוז רוזנטל (2021). יציבות, מגוון ואידיאולוגיה בתשומת לב התקשורתית לנושאי מדיניות בתקופת הבחירות 2019-2020. **מסגרות מדיה** 20, 8-33.
- הלל, דניאל (2001, 14 באוגוסט). לצמצם או לחסל. **הארץ**.
- כהן, עמירם (2001, 7 בפברואר). להשקות גינות רק בלילה. **הארץ**.
- לפיד, יאיר (2009, 28 באפריל). יש לי עוד חלום. **ידיעות אחרונות**.
- מבקר המדינה (2018). **דוח שנתי 69א: תכנון משק המים וניהולו**. משרד מבקר המדינה.
- מבקר המדינה (2021). **ההיערכות הלאומית להסתגלות לשינויי אקלים - אדפטציה**. פרק 2. משרד מבקר המדינה.
- נתניהו, סיניה (2017). התפלת מי ים: חוסן, אתגרים וסיכונים. **אקולוגיה וסביבה** 4, 38-47.

פלוצקר, סבר (2009, 17 ביולי). למה ישראל מתייבשת. **ידיעות אחרונות**.
צידון-צ'אטו, יואש (2001, 18 במרץ). אימפוטנטיות בקבלת החלטות. **הארץ**.
קורן, אורה (2018, 17 בינואר). כשהמים בברזים שלנו יפסיקו לזרום. **הארץ**.
רינת, צפיר (2002, 9 בינואר). גשמי הימים האחרונים לא שינו מהותית את מפלס הכינרת. **הארץ**.
רינת, צפיר (2008, 5 באוגוסט). תחזית מזג האוויר לישראל ב-2020. **הארץ**.
רשות המים (2008). אין לנו מים לבזבז [וידאו]. **לשכת הפרסום הממשלתית**.
רשות המים (2010). ישראל עדיין מתייבשת [וידאו]. **לשכת הפרסום הממשלתית**.
שטייניץ, יובל (2018, 7 ביוני). ראיון שנערך בידי דוריה למפל. לילה טוב ישראל. **חברת החדשות**.

Bakir, Vian (2010). [Media and risk: Old and new research directions](#). *Journal of Risk Research* 13(1), 5–18.

Beck, Ulrich (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage.

Carvalho, Anabela (2007). [Ideological cultures and media discourses on scientific knowledge: Re-reading news on climate change](#). *Public Understanding of Science* 16(2), 223–243.

Carvalho, Anabela, Margit van Wessel, & Pieter Maesele (2017). [Communication practices and political engagement with climate change: A research agenda](#). *Environmental Communication* 11(1), 122–135.

Cretney, Raven (2014). [Resilience for whom? Emerging critical geographies of socio-ecological resilience](#). *Geography Compass* 8(9), 627–640.

Davoudi, Simin (2012). [Resilience: A bridging concept or a dead end?](#) *Planning Theory & Practice* 13(2), 299–307.

Deneckere, Karel (2020). *Nuclear natures: Reconstructing socio-ecological discourses in the Belgian public debate on nuclear power in the aftermath of large-scale nuclear accidents*. Brussels: Free University Brussels.

Doyle, Julie (2011). *Mediating climate change*. Farnham: Ashgate.

Ehret, Phillip J., Heather E. Hodges, Colin Kuehl, Cameron Brick, Sean Mueller, & Sarah E. Anderson (2019). [Systematic review of household water conservation interventions using the information–motivation–behavioral skills model](#). *Environment and Behavior* 53(5), 485–519.

- Entman, Robert M. (2007). [Framing bias: Media in the distribution of power](#). *Journal of Communication* 57(1),163–173.
- Feitelson, Eran (2013). The four eras of Israeli water policies. in Nir Becker (ed.). *Water policy in Israel context, issues and options*. Dordrecht: Springer, 15–32.
- Garde-Hansen, Joanne (2021). *Media and water: Communication, culture and perception*. I. B. Tauris & Company.
- Guttman, Nurit (2014). *Communication, public discourse, and road safety campaigns: Persuading people to be safer*. London and New York: Routledge.
- Hansen, Anders (2010). *Environment, media and communications*. London: Routledge.
- Hopke, Jill E. (2020). [Connecting extreme heat events to climate change: Media coverage of heat waves and wildfires](#). *Environmental Communication* 14(4), 492–508.
- Kassirer, Shai (forthcoming). "Israel is drying, again": Constructing resilience discourses in televised water conservation campaigns. *Environmental Communication*.
- Koop, Steven (Stef) H. A., Alexander J. van Dorssen, & Stijn Brouwer (2019, June). [Enhancing domestic water conservation behaviour: A review of empirical studies on influencing tactics](#). *Journal of Environmental Management* 247, 867–876.
- Kress, Gunther (2012). Multimodal discourse analysis. in James Paul Gee & Michael Handford (eds.). *The Routledge handbook of discourse analysis*. New York: Routledge, 35–50.
- Lester, Libby (2010). *Media and environment: Conflict, politics and the news*. Cambridge: Polity.
- Liang, Yuhua (Jake), Lauren K. Henderson, & Kerk F. Kee (2018). [Running out of water! Developing a message typology and evaluating message effects on attitude toward water conservation](#). *Environmental Communication* 12(4), 541–557.
- Lyons, Benjamin A., Ariel Hasell, & Natalie Jomini Stroud (2018). [Enduring extremes? Polar vortex, drought, and climate change beliefs](#). *Environmental Communication* 12(7), 876–894.
- Machin, Amanda (2013). *Negotiating climate change: Radical democracy and the illusion of consensus*. London: Zed Books.
- Maesele, Pieter, & Yves Pepermans (2017). Climate change communication, media, and ideology. *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science* 1–22.

- Maesele, Pieter, & Daniëlle Raeijmaekers (2017). [Nothing on the news but the establishment blues? Toward a framework of depoliticization and agonistic media pluralism](#). *Journalism: Theory, Practice & Criticism* 1–18.
- Maesele, Pieter, Daniëlle Raeijmaekers, Laurens van der Steen, Robin Reul, & Steve Paulussen (2017). [In Flanders fields: De/politicization and democratic debate on a GM potato field trial controversy in news media](#). *Environmental Communication* 11(2), 166–183.
- McGreavy, Bridie (2016). [Resilience as discourse](#). *Environmental Communication* 10(1), 1–18.
- Menahem, Gila, & Shula Gilad (2013). Israel's water policy 1980s–2000s: Advocacy coalitions, policy stalemate, and policy change. in Nir Becker (ed.). *Water policy in Israel context, issues and options*. Dordrecht: Springer Netherlands, 33–50.
- Moser, Susanne C. (2017). [Communicating climate change adaptation and resilience](#). *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science* 1–30.
- Nossek, Hillel (2010). Israel – "Clouds and wind without rain": High expectations, big disappointment. in Elisabeth Eide, Risto Kunelius, & Ville Kumpu (eds.). *Global climate local journalisms: A transnational study how media make sense of climate summits*. Bochum: Projectverlag, 227–241.
- Nossek, Hillel (2019). Climate change communication in Israel. *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science* 1–21.
- Rice, Ronald E., & Charles K. Atkin (2013). *Public communication campaigns*. (4th edition). Los Angeles, CA: SAGE.
- Rodina, Lucy (2019). [Defining "water resilience": Debates, concepts, approaches, and gaps](#). *WIREs Water* 6(2).
- Salmon, Charles T., & Lisa Murray-Johnson (2013). Communication campaign effectiveness and effects. in Ronald E. Rice & Charles K. Atkin (eds.). *Public communication campaigns*. Los Angeles, CA: SAGE, 99–112.
- Swyngedouw, Erik (2021). "The apocalypse is disappointing": The depoliticized deadlock of the climate change consensus. in Luigi Pellizzoni, Emanuele Leonardi, & Viviana Asara (eds.). *Handbook of critical environmental politics*. London: E. Elgar.
- Swyngedouw, Erik, & Joe Williams (2016). [From Spain's hydro-deadlock to the desalination fix](#). *Water International* 41(1), 54–73.

Teschner, Naama, Yaakov Garb, & Jouni Paavola (2013). [The role of technology in policy dynamics: The case of desalination in Israel](#). *Environmental Policy and Governance* 23(2), 91–103.

Teschner, Naama, & Maya Negev (2013). The development of water infrastructures in Israel: Past, present and future. in Sharon B. Megdal, Robert G. Varady, & Susana Eden (eds.). *Shared borders, shared waters: Israeli-Palestinian and Colorado River basin water challenges*. Balkema: CRC, 7–19.

ד"ר שי קסירר, עמית מחקר במחלקה לגאוגרפיה ומדעי הסביבה, אוניברסיטת רדינג, בריטניה; חוקר אורח במכון ללימודי פיתוח (Institute of Development Studies), אוניברסיטת סאסקס, בריטניה.

דוא"ל: s.kassirer@reading.ac.uk